

**TOPRAKTAN BOŞLUĞA...
“TARIM-SANAYİ İKİLEMİNDE EĞİTİM-KÜLTÜR VE EDEBİYATIMIZ”**

Kültür ve edebiyat, kimilerine göre özdeksel yaşamın bir izdüşümüdür, yaşamın gerçekliğini yansıtır, ya da öyle olması gerekir... Kimilerine göre, gerçekliğin ötesine geçmeyi başarabilen imgesel gücüyle tansıksı bir öngörüye sahiptir. Başka bir görüşe göre, özellikle de edebiyat, yalnızca bir dil uğraşdır ve ancak kendi içine dönük olarak çözümlenebilir, yorumlanabilir... Bu birbiriyle çelişir görülen bakış açılarının varlığından da anlaşılacağı üzere, bireyle birey, bireyle toplum arasındaki ilişkileri düzenleyen, olanaklı kılan, dil, kültür ve edebiyatta kullandığımız söylem, her zaman gönderisi olan nesneyle örtüşmeyebilir. Her şeye karşın, yaşamla onun düşünsel koşutlukları arasında her ilişki kurmaya kalkıştığımızda, kendi duysal yetilerimiz ve yaşam olanaklarımız için yeni sayfalar açmayı da başarabileceğimizi görürüz. Bu sayfa, kimi yanılsamaları kapsıyor olsa da, bir başkası için de çözümlenip dağıtılması gereken bir hedef tahtası gibi işlevsellik kazanabilecektir.

Bu anlam boyutu içinde, “Tarım-Sanayi İkileminde Eğitim-Kültür ve Edebiyatımız” başlığı altında Türkiye’nin yakın kültürel ve yazınsal geçmişine yapacağımız bir yolculuğun, bugünkü imgelem dünyamıza büyük yenilikler getireceği tartışılmazdır. Ayrıca, hep başkalarına bırakageldiğimiz yaşamsal birçok seçimde, birey olarak kendimizi var edebilmenin yolları da önümüze açılmış olacaktır.

Osmanlı çöküş döneminde Anadolu coğrafyasına baktığımızda, kapalı bir tarım toplumunun yaygın olduğunu, kırsal alanda kendi içine dönük yaşayan Anadolu halk gerçeği ile kurucusu soyun konuşma dilini bile elinden geldiğince kendinden uzak tutmuş Osmanlı saray kültürünün bir uçurumla ayrılmış gibi farklı durduğunu görürüz.

Anadolu coğrafyasının dünyayla ilişkisi içinde göze batan bir diğer durum, İstanbul ve Ege kıyılarında yerleşik, Rum ve Ermenilerin çoğunlukta olduğu Levanten azınlığın Anadolu’dan hammadde toplayıp Batı’ya aktardığı, Batı’nın sanayi ürünlerini aynı coğrafyaya pazarlamakta olduğudur.

Bu ilişki içinde Batı kapitalizminin kültürü ile tanışık olmuş payitaht İstanbul’da uç vermiş Tanzimat kültürü, Batılı bir tarzın tekrarının yanında, bir şeylere geç kalmış olmanın ve bir çöküşten kurtuluş için deyim yerindeyse, bir baba arayışının telaşını içermektedir.

Jale Parla, Tanzimat Romanı'nın doğuşunu şöyle tanımlıyor: *"Türk romanı, camiacı bir kültür içinde beslenen idealist bir dünya görüşünün ve bilgi kuramının ürünü olarak doğdu. Batılılaşma süreci içinde benimsenen diğer kurumlar gibi, roman da tedbirli bir öykünmeyle, Batı modellerine göre yazıldı. Roman yazarı bir yenilikçi ve reformcu olarak tavrı aldı ama, vesayetçiliği her zaman yenilikçiliğinin önüne geçti."* (Jale Parla, Babalar ve Oğullar, s 13)

Tanzimat'ın arkasında durmaya çalışan on altı yaşındaki Abdülmecid'in yeri doldurulmaya çalışılan bir çocuk olarak görülmesi, Kuran'ın sorgulanamazlığı, Aristocu tümdengelimci mantığın üstünlüğü, şeriat ve fıkhıya dayalı bir hukuk ile pozitivist dünya görüşünün egemen olduğu, dinin günlük yaşam dışında tutulduğu seküler bir tarza koşut gelişmiş Batı edebiyatına öykünme, ilginç ürünler ortaya çıkmasına yol açmıştı.

Çağın siyasal karmaşası içinde Balkanlar'da yükselmeye başlayan uluslaşma süreçleri, 1789 Fransız Burjuva Devrimi'nin öne çıkardığı yurttaşlık bilinci, köylülüğün gözde olduğu Narodnik özelemler, monarşik yönetime karşı halk çoğunluğunu kavramaya yönelmiş düşünce akımları, döneme damgasını vurmaya başlamıştır. Meşrutiyet aralıklarıyla ve uzun süre iktidarda kalmış Sultan Abdülhamit'in kendisine tehlike olmaması için Balkanlar ve Doğu Avrupa'ya gönderdiği genç subaylar ve aydın memur kesim içinde bu tür düşünceler hızla yayılmaktadır.

O sıralar, Balkanlar ve Doğu Avrupa'nın en gözde siyasal akımı, kırsal alanlarda kapitalizmin eşitsizliklerine ve mülksüzleştirmesine karşı direncini sürdüren köylülük üzerine yapılanmış Narodnizmdir. Narodnikler, pagan dönemden bu yana süregelen, büyük ölçüde toprağın köylülerce ortak işlenmesine dayanan Rusya kırsalına egemen kandaş toplum aracılığıyla, doğal yaşamı ve paylaşımı önde tutan eşitlikçi bir toplum kurma özlemindedir.

Komşu coğrafyalarda arka arkaya patlak veren uluslaşma süreçleri ve bağımsız milli bir devlet olma özleminin kışkırttığı Türkçü akımlar yanında saltanat ve hilafet makamının aydınlar tarafından kontrolünün sağlanarak sağlam bir zemine oturtulması düşüncesi birbiriyle yarışır durumdadır. Diğer yandan, Şirket-i Hayriyelerle, tütün ve demiryolu işletmeleriyle hızla büyüyen işçi sınıfı ve buna koşut olarak uç vermiş sosyalist yayın ve küçük gizli örgütlenmelerin varlığı da gözlenmektedir.

Bu kültürel karmaşa içinde, köylü sorunu ve köylücülük, en çok ilgi çeken başlıklar olarak görülmektedir. Türkçü düşünce, aynı zamanda köylücü öğeler de içermektedir.

30 Kasım 1911 tarihinde yayına başlayan Türk Yurdu dergisi, Türk Ocağı'nın yayın organı gibidir. Sorumlu Müdürü olan Mehmet Emin'in Erzurum Valiliği'ne atanmasından sonra bu görevi Yusuf Akçura üstlenecektir. Türk Yurdu dergisinin yazarları arasında 1916 yılından sonra ırkçılığı emperyalizmin bir oyunu olarak değerlendirerek kendisini demokratik Türkçü olarak tanımlayacak ve Cumhuriyet kuruluş döneminde önemli görevler üstlenecek Yusuf Akçura'nın yanında sosyalist düşünce taşıyan Parvus Efendi gibi adlar da yer almıştır.

Türk Ocağı ve Türk Yurdu dergisinin önemli etkinlikleri arasında halk ve köylü sorunları ile ilgilenmek de vardır. 1913-1914 yıllarında yayınlanan Halka Doğru dergisi de, "Halka Doğru Gidenler" başlığı ile ilk "halka gitme" toplu eyleminin öncülüğünü yapmıştır. Birçok askeri tıbbiye öğrencisi ve hekim, böylesi bir düşünce noktasından hareketle Anadolu köylerine gidecekler, bir yandan sağlık taraması yaparken bir yandan da Türkçü ve halkçı düşünceyi yaymaya uğraşacaklardır. Türk Ocağı'nın 1. Dünya Savaşı yıllarında bir "edebi salon" durumuna geldiğini savlayan bazı üyeleri Mart 1919'da "Köycüler Cemiyeti"ni kuracaklardır. Bu örgütün önderlerinden birisi de Cumhuriyet aydınları arasında adı duyulacak olan Dr. Reşit Galip Bey'dir.

Bu köye gidişin, ironik bir biçimde 1968 gençlik kuşağı içinde de yineleneyeceği görülecektir.

Mustafa Kemal üzerinde önemli düşünsel etkisi olmuş Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'in eğilimleri, ekonomik alanda kalkınma için köylü kesimine ağırlık verilmesi doğrultusundadır. Cumhuriyet kuruluş döneminde ve sonrasında köy ve köylülüğün Mustafa Kemal'in söylemleri arasında nasıl geniş bir yer tuttuğu herkes tarafından bilinmektedir.

Ziya Gökalp'in "Türk harsı" kavramıyla yücelttiği toplumsal kesim, Anadolu'nun kırsalında yer alan, Avrupa ve İslam medeniyetlerinin etkisinden uzak kalmış olan köylü kitleleridir.

Kaynağında tüm dünyada belli bir toplumsal aşamayı yaşayan, imececi, dayanışmacı, cinsler arasında ayırım yapmayan kurultaycı kandaş toplum ve göçerlik dönemine ait kimi özellikler, Ziya Gökalp'in "Türk harsı" kavramı ile salt bize ait nitelikler gibi tanımlanmıştır. Gökalp'e göre, Osmanlı çöküşünün önemli nedeni olan Batı ve Arap medeniyetlerinin taklitçiliğinden vazgeçilmeli, bunların teknik gelişmelerinden yararlanılmalı, ancak, eğitimin temeli "Türk harsı" olmalıdır.

Ziya Gökalp'in "Türk harsı" ile yüceleştirdiği Anadolu köylüsüne ait kimi özelliklerin Batılı aydınlar da farkındadır. Marksizmin kurucusu Karl Marks, Osmanlı-Rus savaşının sürdüğü 04 Şubat 1878 tarihinde Leipzig'de bulunan Alman Sosyal Demokrat Partisi önderi Wilhelm Liebnicht'e yazdığı mektupta şöyle diyor: *"İki nedenden dolayı en kararlı biçimde Türkler'den yana tavır almaktayız: Birincisi, çünkü biz 'Türk köylüsünü' (vurgu Marks'ın; OBK), Türk halk kitlelerini- inceledik ve onun kesinlikle 'Avrupa'daki köylülüğün en becerikli ve ahlaklı temsilcisi' (vurgu Marks'ın; OBK) olduğunu gördük."* (Onur Bilge Kula, Avrupa Kimliği ve Türkiye, s 431)

Tanzimat sonrası Osmanlı edebiyatı içinde, Tanzimat'ın taklitçiliğinin yerine arı Türkçeyi kullanmaya çalışan ve bir yandan da Türkçü akımların içinde yer alan Ömer Seyfettin gibi güçlü öykücülerin, Namık Kemal gibi aydınların, Mehmet Emin Yurdakul gibi şairlerin ortaya çıktığını, Osmanlı Divan sanatını değişen kültür ortamına taşımaya çalışan Yahya Kemal'in, toplumsal yapıyı sorgulayan Tefvik Fikret'in adlarının edebiyat dünyasında yer almaya başladığını görürüz. Halide Edip, Yakup Kadri ile Cumhuriyet sonrasına uzanan başka bir kol, yazınsal imgelemi Anadolu gerçeğine taşımaya çalışmışlardır.

Cumhuriyet ve uluslaşma süreçlerine canlı tanıklık etmiş ve 1948 yılında özel bir yasayla Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'ndeki kürsüsü elinden alınmış Niyazi Berkes'in Türkiye'de Çağdaşlaşma adlı yapıtından burada küçük bir alıntı yapmakta yarar olacak. *"Evet, Ziya Gökalp'e göre de öyle. Bu noktaya parmağını basabilmesi Meşrutiyet'in ilanı üzerine İstanbul'a değil, devrimcilerin yuvası olan Selanik'e koşması sonucunda olmuştu. Devrimcilerin âdeta kutsallaştığı bir çevrede bu Diyarbakır ağzıyla konuşan taşralı genç, hiç tanınmayan bir çevre içine düşmüştü. Genç Kalemler ve Yeni Felsefe mecmuası adlı bir edebiyat ve bir düşün dergisi çıkaran bu çevre, Rusya'dan, Makedonyalılar arasına geçen halkçılık (narodniklik) düşüncesinin bir serpintisine uğramıştı. Genç subay Ömer Seyfettin, Türk dili konuşan erlerle Osmanlıca konuşan subaylar arasındaki uçuruma takılmıştı. Osmanlı yönetici tabakasıyla Türk halkı arasındaki uçurumu kanun-ı esâsi politikası ile kapatmayı uman politikacılardan ayrılarak, vaktiyle Şinasi'de olduğu gibi, dil, anlam ve anlaşma sorunları üzerine eğildi."* (N. Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, s 421)

Osmanlı çöküşü ile Cumhuriyet kuruluşu sonrasında meydana gelmiş en önemli değişiklik, Anadolu'nun emperyalist paylaşımında yer alan güçlerle işbirliği yapmış ve Kurtuluş Savaşı sırasında düşman konuma geçmiş Rum ve Ermeni azınlığın, Levanten burjuvazinin yerini Birinci Dünya Savaşı yılları boyunca Alman sermayesi ile işbirliği içine girmiş yerli burjuvazinin

almış olmasıdır. Yusuf Akçura'nın "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı ünlü makalesinde vurguladığı, Osmanlıcılık, Panislamizm ve Pantürkizm akımlarından süreç içinde İttihat Terakki'nin yönetiminde etkili olmuş Türkçü kanadın temsilcileri, yerli burjuvazinin oluşmasında da başı çekmiş gibidir.

İttihat Terakki'nin öncülerinden, Ziya Gökalp'in de mücadele arkadaşı Kara Kemal'in 1908 tarihli Osman Nuri'nin Mecelle-i Umur-u Belediye'si s 869'da yayınlanmış makalesi ile Tekin Alp'in 1918 tarihinde Yeni Mecmua'da yayınlanmış "*Milli iktisat' ve 'milli burjuvazi' siyasalarının ilk on yılının sonunda*" makaleleri bu oluşuma tanıklık etmiş yazılar olarak kültür tarihimizde yer alır. (T. Parla, Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm), s 197-198).

Tekin Alp'in 1918 yılında yazdığı makale, dönemin halkçı yanları ağır basan Türkçüleri'nin kapitalizm karşısındaki tutumlarını ve sonuçta ortaya çıkmış durumu ironik bir acıyla yansıtmaktadır. "*Muharebeden (I. Dünya Savaşı –bizim notumuz-) evvel memleketimiz, Avrupa memleketlerine nisbetle fakir, kuvve-i istihsaliyyesi pek mahdut, terakki istitadı adeta mevkut idi. Böyle olmakla beraber orta halli adamlar nisbeten refahı hâl içinde imrâr-ı hayat edebilirlerdi. Dimağı veya kolları işleyen her fert nasılsa kendine meâr-ı maişet bulabilirdi. Avrupa'da icra-i tahribat eden kapitalizm usul-ü iktisadîsi bizde henüz ahz-ı mevki' edememişti. Binlerce, yüzbinlerce efrâd-ı beşerin bir iki sermayedarın tahakkümü altında bulunduğunu görmüyorduk. Halbuki bugünkü millî iktisatla orta halli adamlar için geçinmek imkânı kalmamış, halk tabakaları hemen kâmilen fakr-u zarurete mahkum olmuştur. Milli iktisadımızı vücuda getiren amiller umumî serveti arttırmak suretiyle bütün efrâd-ı milleti mes'ut ve bahtiyar etmeye çalışacak yerde umumi servetin zararına olarak bazı fertleri lüzumundan fazla zengin etmiştir. Orta halli adamların senelerden beri dışten tırnaktan arttırarak beş on kuruşluk sermayeler yavaş yavaş talihin, tesadüfün, yolsuz bir takım ahvâlin meydana çıkardığı bir takım adamların ceplerine akıp gitmiş ve bu suretle harb zenginleri namıyla maruf bir sınıf-ı gayr-ı mümtaz vücuda gelmiştir.*" (Tekin Alp, "*Milli iktisat' ve 'milli burjuvazi' siyasalarının ilk on yılının sonunda*", Yeni Mecmua, 1918, sayı 59, s 133-134, aktaran T. Parla, Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm, s, 197-198)

Mustafa Kemal üzerinde önemli etkileri olmuş Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura, bir gönül bağları olmamakla birlikte, ülkenin siyasi geleceği açısından yerli bir işveren sınıfı yaratılmasını gerekli görmektedirler. Kuramsal olarak eşitlik kardeşlik ve hürriyet parolalarını yaşama geçirmiş 1789 Devrimi'nin arkasındaki işveren sınıfının çoktan serbest rekabetçi tasını tarafını

toplayıp gerici emperyalist çağa ulaşmış ve devrimci özelliklerini yitirmiş olduğuna ilişkin bir değerlendirmeden henüz uzaktırlar... 1924 yılı toplanan İzmir İktisat Kongresi, İş Bankası'nın kurulması yerli bir işveren sınıfı yaratılmasına yönelik önemli adımlardır. Bu doğrultudaki çabaların yeterli olmaması üzerine, bin dokuz yüz otuzlu yıllardan sonra başlanan devletçi büyük yatırımlar sırasında da bu çaba sürdürülecektir; yerli finans kapital sınıfı, perde arkası devlet teşvikleri ile ve deyim yerindeyse gül bahçesi içinde oluşturulacaktır.

1931 yılında çıkmış yatılı okullar yasası gereği açılan "Bölge Sanat Okulları" ve 1933 yılında yasası çıkarılmış Mesleki ve Teknik Eğitim Umum Müdürlüğü, sanayileşme çabasına nitelikli işgücü yetiştirmeyi amaçlamaktadır (Mesleki ve Teknik Eğitimin Tarihçesi, s 37).

Osmanlı çöküş döneminde başlayan köye yöneliş, Cumhuriyet kuruluş döneminde nüfusun yüzde seksenini oluşturan ve yüzde doksanın üzerindeki bir kesimi okuryazar bile olmayan üretici köylülüğün eğitim sorunları ile ancak 1935 yılında İsmail Hakkı Tonguç'un İlköğretim Genel Müdürlüğü'ne getirilmesiyle birlikte yüzleşmeyi başarabilmiştir. Kendisi de köy kökenli bir devrimci olan İsmail Hakkı Tonguç, sosyal bilimler, dünya eğitim tarihi ve özellikle de insan el-beyin-üretim becerisinin eğitim sürecindeki yeriyle ilgili güçlü bir donanıma sahiptir. Tonguç ve çevresindeki bir avuç özverili aydının girişimiyle başlatılan Köy Enstitüleri girişimi, birçok yabancı düşünür ve Unesco tarafından da kabul edildiği gibi, dünyada eşi benzeri bulunmayan Köy Enstitüleri mucizesini doğurmuştur. Bu mucize, 1936 yılında açılan Eğitim Kurulları ile başlamıştır. Hızla köye ve köylüye hızla yönelmiş Cumhuriyet ilköğretimi, İsmail Hakkı Tonguç'un önderliğinde bir tür üretmek öğrenme ve özgürleşme çabası içindedir. *"Elimde olsa, dünyanın bütün okullarına insanın insanı sömürmemesini öğreten bir ders koyardım"* diyen Tonguç'un amacı elindeki olanakları kullanarak yoksul köylü çocuklarını toplum içinde etkin birer aydın durumuna getirmek ve köylüde bulunduğu tözün ülkenin geleceği için evrensel kültürle harman etmeyi başarmaktır. Tonguç'un okullarında, halk kültürünün imececi, değişimci, yenileştirici gücü ile Hasan Âli Yücel'in çevirilerini sağladığı dünya klasikleri bir araya gelmiş, tarım, arıcılık, balıkçılık, demircilik, motor ustalığında uzmanlaşmış, her biri bir müzik gereci çalan, aralarından üç yüzü aşkın yazar ve şair, dört yüzü aşkın müzik ve resim insanı (ki bunlardan yirmiye yakını üniversitelerin güzel sanatlar bölümlerinin kurucu profesörü olacaktır) yetişmiş Enstitülü örnek aydın-öğretmen yetişmiştir.

Köy Enstitüleri, kendi yaşamına ve yetiştirdiği ürüne, insana sahiplenme yaklaşımı ile kucak açmış öğrencileri, kültür ve edebiyatta ülkeyi sarsan yeniliklerin de öncüsü olmuştur.

“Yabancılaşma” dediğimiz, insanı kendi yaşamının edilgen bir izleyici durumuna getiren kapitalist toplumun ana sorunu açısından baktığımızda da Köy Enstitüleri, çağımız için ayrı bir anlam barındırmaktadır. Biliyoruz ki, “yabancılaşma”, tarihsel geçmiş içinde önce cinsler arasındaki işbölümü ile başlamıştı. Avcılık ve toplayıcılık döneminde ateşin bekçisi olan kadın, hayvancılıkla birlikte erkeğin gerisine itilmiş, kadının ikincil cins durumuna gelmesi yerleşik tarım toplumuna geçişten sonra tefeci bezirgân zümrenin ve sınıflı toplumun doğuşuyla hız kazanmıştı. Tarım ve sanayi ikileminin ortaya çıkışıyla birlikte kent ve köy emeği, arkasından kol gücü ile beyin gücünün farklılaşması doğmuş, kapitalist geniş yeniden üretim ve kullanım değeri yerine değişim değerinin, malın fiyatının öne çıkması sonucu da insanoğlunun kendi emeğine, kendi yarattığı değerlere iyice yabancılaştığı bir topluma varılmıştı.

Basit yeniden üretim olarak tanımlanan üretim biçimi içinde, köylü için üretim araçları da elde edilmiş ürün de belli bir kutsallık taşımaktadır. Köylünün toprağı tapınak, öküzü baba, ineğı anadır; harmandan kıl çuvala aldığı tahıl avucundan akarken altın değerindedir. Kapitalistleşme süreciyle birlikte bozulan ve kente göçle birlikte neredeyse sönme noktasına gelen bu köy yaşamında da cins ayrımı, kafa ve kol emeğine ait bir yabancılaşma elbette vardır. Köy Enstitüleri ise, yabancılaşma açısından çok farklı bir yaşam ve üretim alanı olarak göze çarpmaktadır. Enstitülü öğrenci yaşamıyla da, ürettiğı ürünle de, yetiştirmeye çalışacağı öğrenciyle de kendisini bir ve bütün olarak duyumsamaktadır. Kaynağında imececi, dayanışmacı, yenilikçi halk kültürü olan enstitülerin özgür okuma, araştırma, yöntem tartışmalı üretken havasında, cinsler ayrımı, kır ve kent emeği, kafa ve kol emeği arasındaki ayrımlar en aza inmiştir. Enstitülü öğretmen, gittiğı yoksul Anadolu köyünde üç kuruş maaşla çalışırken öğrencisinin saçındaki biti temizlemekte, önlüğünü dikmekte, okulunun badanasını yapmakta, kendisini yaşam boyunca örnek bir üretici olarak görmektedir. Kapitalist toplumda yabancılaşma kavramının kuramsal çözümlemesini yapmış Karl Marks’ın izleyici olduğunu söyleyen sosyalist ülkelerde bile Köy Enstitüsü ölçüsünde yabancılaşma sorununun çözülememiş olduğu görülecektir.

Bu koşullarda yetişen enstitülü yazarların edebiyata yaklaşımı da yaşamın en canlı yerinden olacaktır. Rönesans ve Dostoyevski çoksesli romanı üzerine derinlikli incelemeleri olan Mihail Bahtin, Batı Rönesansı’nın kapı açıcısı saydığı Rabelais romanı için şöyle diyor. “*Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Başından sonuna kadar romanın tamamı, yazıldığı zamanın hayatının ta derinlerinden çıkıp yeşermiştir. Rabelais’in kendisi de o hayatın bir parçası, o hayata ilgi*

duyan bir tanıktır.” (Rabelais ve Dünyası, s 471) Bahtin’in Rabelais’e yönelik bu saptaması, Türkiye’de Köy Enstitüsü kökenli yazarlarda gözlenecektir. Enstitü yazarların metinleri, yaşamla olağanüstü iç içe geçmiş öğeler barındırırlar.

Cumhuriyet sonrasının köklü kültürel değişimi içinde, enstitü kökenli yazarlar dışında önce Sebahattin Âli’nin arkasından Orhan Kemal, Yaşar Kemal gibi adların yazınsal alana taşıdığı Anadolu gerçekliği ve yazınsal yenilikler, Nazım Hikmet’in ölçü yerine derin dokuyu ve ritmi öne çıkaran serbest vezinli şiiri, Marko Paşa dergisi ve ardıllarının sürdüreceği gülmece kültürü çok önemli başlıklar olarak anılmalıdır.

Ayağını Anadolu toprağına ve halk kültürünün değiştirici, yenileştirici gerçekliğine basan bu yeni kültür, Köy Enstitülü öğretmenlerin sendikalaşma ve siyaset sahnesinde de etkin yer almasıyla hızla kitleler arasında yayılmaya başlayacak, 1950 sonrasında değişecek olan politik yapıyla da çatışmaya girecektir. 12 Mart 1971 darbesinin mimarı Memduh Tağmaç’ın faşist önlemlere gerekçe olarak öne sürdüğü, “sosyal gelişme ekonomik gelişmenin önüne geçmiştir” sözü bu gerçeğin itirafı gibi de okunabilir.

Cumhuriyet eğitim ve kültür politikalarını irdelerken göze çarpan bir diğer gerçeklik, ticaret ve aracı sınıfın işlerinin kolaylaştırılmasının neredeyse ana ilke olarak ele alındığıdır. Köy Enstitüleri mucizesini yaratan Tonguç ve ekibi Cumhuriyet yöneticileri içinde azınlık konumundadırlar ve etkin durumdaki kişilerin desteğiyle (Saffet Arıkan, Nafi Atuf Kansu, bir dönem İnönü gibi) işlerini yürütmeyi başarmışlardır. Tonguç ve ekibinin ülke geleceğini etkileyen bir avuç köy çocuğunu kavrayabilmiş enstitü çıkışı, meclisin gizli oturumlarına taşınacak fırtınalar koparıırken, o günler için bir tarım ülkesi olan Türkiye’de tarım okullarındaki öğrenci sayısı, Cumhuriyet’ten sonraki yirmi yıl içinde hemen hiç artış göstermemiş, ticaret okullarındaki öğrenci sayıdaysa %525lik bir çoğalma gözlenmiştir. (Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Türkiye Köyü ve Sosyalizm, s 50)

Sanayiye yetişmiş işgücü yetiştirmeyi amaçlayan okulların sayısında 1940’tan sonra artış gözlenmiş olmakla birlikte, Türk eğitim sisteminde, üretim için değil, ticaret ve aracılık işlemleri üzerine eğitim veren okulların hep önde tutulduğu görülecektir. Bu gerçekliği, yakın tarihimiz için de açıkça görebiliriz. 1998 ile 2003 yılları arasında, ülke nüfusu 67.8den 70.8’e tam üç milyonluk bir artış gösterirken, teknik öğretim okullarındaki öğrenci sayısı 118.973’ten 111.912’ye, tam yedi bin yetmiş öğrencilik bir azalma gösterirken, ticaret ve

turizm okullarındaki öğrenci sayısında 58.038'den 60.970'e, üç bine yakın bir artış gözlenmiştir. (Mesleki ve Teknik Eğitimin Tarihçesi, s 57).

Enstitülü yazarların toplumun sosyal ve siyasal yaşamına katkıları 12 Eylül 1980 darbesine kadar önemli ölçüde kendisini duyumsatacaktır. Yetmişli yıllar, aynı zamanda, bireye yabancılaşmış modernist yaşamın yazınsal yaşamdaki yansıması olarak da görülebilecek, metnin kendi içine dönüklüğünü görünür kılan, bilinç uçuşmalı, ironi ve metafor kullanımının yaygın olduğu yeni ve daha zengin bir edebiyatın doğuşuna da tanıklık edecektir. Oğuz Atay, Yusuf Atılgan gibi yazarlar, İkinci Yeni şiirinin başat duruma geçmesi dönemin önemli satır başları olarak anılmalıdır.

Değerli dinleyenler,

Tarihsel süreci farklı alanları bir arada görünür kılmaya çalışarak yorumlamaya çalışırken, zaman içinde ileri geri gidip gelmelerin olması da kaçınılmazdır. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Türkiye'de de önemli değişimler yaşanmaya başlanmıştır. Kurtuluş Savaşı yıllarında karşısında savaşmış Batı dünyasıyla bütünleşme amacı, yeni dönemin tartışılmaz seçimi olacaktır. Ekonomiden kültür ve eğitime kadar Batılı uzmanların görüşleriyle davranılır olunmuş, tarımsal üretime seçenek olarak görülen bir sanayileşme furyasıyla köyden kente göçün de temelleri atılmış olacaktır. Tarım ve sanayi arasında yaşanan ikilemin köklü bir kırılmaya uğradığı, sanayileşmenin dillerden düşmediği bir dönemin kapısı sonuna kadar açılmıştır.

Eğitim alanında, Köy Enstitüleri'nin kapatılarak onlara seçenek oluşturacak olanakları sağlaması düşünülen imam hatip okullarının açılmaya başlanması, kısa süren bir tarımda makinalaşma sürecinin hemen ardından büyük kentlere yakın tarım alanlarının Batılı sermayeye eklenmiş üretim yapan "montaj sanayi" alanlarına dönüşmesiyle köyden kentte göçün oluşturduğu yeni ekonomik ve politik bir değişim yaşanmaya başlanacaktır.

Köy Enstitüleri'nin kapatılma zamanı 1954 yılına kadar uzamış olsa da, 1944 sonrasının iktidarlarının eğitim anlayışlarında yöntem araştıran, özgür eğitim ve üretimden yana bir eğitim yerine buyruk dinleyen, çalıştığı makinalardaki düğme ve kolların yerini belleyen, işin makinadan çıkış zamanıyla yarışan, kısacası üretim ve sömürü sisteminin bir parçası olacak kuşakların yetiştirilmesi amacı egemen olacaktır.

Mustafa Kemal'in ölümü, Türkiye'nin Batı ülkeleriyle arka arkaya ikili anlaşmalara girdiği, koşullu yardımlar karşılığı kendi iç politikasında da Batılı ülkelere önemli ödünler verdiği yeni bir dönemin başlangıcı gibidir. 14 Şubat 1947 Dünya Bankası, 11 Mart 1947 IMF, 22 Nisan 1947 Truman Doktrini, 4 Temmuz 1948 Marshall Planı, 18 Şubat 1952 NATO ile ilgili anlaşmalar Türkiye'nin hem dış hem iç politikalarının ana belirleyicileri olacaktır.

27 Şubat 1946 tarihinde ABD ile yapılan bir ikili anlaşma ile ABD'den kullanılmış silah ve eski savaş malzemelerinin satın alınması koşuluyla 10 Milyon Dolar kredi gelmiştir. ABD Hükümeti alınan malzeme için herhangi bir teminat da vermemektedir (Haydar Tunçkanat, İkili Anlaşmaların İçyüzü, Ekim Yay, s 31, aktaran Metin Aydoğan, Türkiye Üzerine Notlar, s 127).

23 Haziran 1954 tarihli *"Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Vergi Muafiyetleri Anlaşması"* ile, Amerikalılar'a vergisiz, gümrüksüz, denetimsiz ve yargı organlarının yetki alanı dışında kalma olanağı sağlayan, kapitülasyonları bile gölgede bırakacak haklar veriliyordu (Haydar Tunçkanat, İkili Anlaşmaların İçyüzü, Ekim Yay, s 278, aktaran Metin Aydoğan, Türkiye Üzerine Notlar, s 129).

Borç borcu kışkırtacak, demiryolu yapımının ve uçak üretiminin durdurulması, petrol arama haklarının devri ile birçok konudaki politika, borç alınan Batı'nın arzusu doğrultusunda gerçekleşecektir.

1968 yılında Türkiye'deki "Amerikan Yardım Teşkilatı" (AID) çalışmalarını denetlemek üzere gönderilmiş Richard Podol, verdiği raporda şunları yazıyor: *"Yirmi yıldan beri Türkiye'de faaliyette bulunan yardım programı, bir zamandan beri meyvelerini vermeye başlamıştır. Önemli mevkilerde Amerikan eğitimi görmüş bir Türk'ün bulunmadığı bir bakanlık ya da İktisadi Devlet Teşekkülü (bugünkü adıyla KİT) hemen hemen kalmamıştır. Genel Müdür ve Müsteşarlık mevkilerinden daha büyük görevlere kısa zamanda geçmeleri beklenir."* (Emin Değer, Düşünce Özgürlüğü Çıkmazı, Tekin Yay., s 175, aktaran Metin Aydoğan, Türkiye Üzerine Notlar, s 134)

Podol'un beklentileri boş çıkmamış, 21. Yüzyıl başında Türk hükümetlerinin bakanları arasında da ABD eğitilmiş olanlar ve yüreği ABD ile birlikte çarpanlar çoğunluk durumuna geçmişlerdir.

12 Eylül 1980 sonrasında, önce ABD'nin CİA paralelinde çalışan NED adlı kuruluşuyla dirsek temasındaki Yeni Forum Dergisi, Türkiye Gazetesi, İlim Yayma Cemiyeti üyelerinin, CİA

ajanları ile birlikte aynı dergide yazı yazan aynı toplantılara katılan Aydın Yalçın'ın onun düşünce arkadaşları olan Turgut Özal'ın, Nevzat Yalçıntaş'ın başını çektiği Türk-İslâm sentezci bir anlayış, arkasından 1996 yılında ABD'de doğrudan başkana bağlı olarak kurulmuş ACRFA (Dış Ülkeler Din Hürriyeti Danışma Komitesi) ve Georgetown Üniversitesi'ndeki Tursish Studies gibi kültürel merkezlerle ilişkili yeni bir ekip kültür alanında etkili olmaya başlayacak, Cumhuriyet Kurucu düşüncesini otopsi masasına yatıran birçok ABD kökenli tezin yer aldığı kitaplar, dergiler kitapçı raflarını dolduracak, komünistlik suçlaması ile kapatılmış Köy Enstitüleri bu kez "faşist" ilan edilecek, halk kültürünü üst kültüre taşıyan ve Anadolu kırsalında ortaçağ korkusuna karşı gülmeceli halk kültürünün savaşını vermiş enstitülü yazarların yapıtları "köy romanı" yaftası ile edebiyat alanının dışına atılacaktır.

21. yüzyıla yirmi yıl kala daha sonra ABD Başkanı Baba Bush'un "our boys" diye andığı paşaların yaptığı 12 Eylül faşist darbesi ile başlayan ve beş on yıl öncesinde doruğa ulaşan bu değişim, edebiyat yapıtlarının da emperyal amaçların karşısındaki ulusal direnişin kırılması için araç edilmiş olduklarına tanıklık etmemize yol açacaktır. Yazarı Nobel ödülü kazanmadan önce de ABD'de çoksatarlar içinde ilk on yapıt arasına girmeyi başarmış Kar romanı bu bakımdan örnek bir yapıttır.

Ekonomik alanda üretim yerine tüketimin geçtiği, iğneden ipliğe, Anadolu'nun en kuytu köşesinde kendi başına akan şirin dereciklerden köprülere, otoyollara her şeyin satışa çıkarıldığı yeni çağda edebiyatın imgesi de kendi nesnel karşıtlığıyla olan bağını iyice koparmıştır. Baudrillard'ın Simulacr dediği "kopyanın kopyası", yalnızca televizyon reklamlarının değil, her yazınsal yapıtın da baş tacı ettiği kaynak durumuna gelecektir.

Postmodern toplumun televizyon ekranlarından kışkırtılan arzusu, nesnesini ele geçirmekten çok tükenmeyen bir iştahla ışıklı vitrinlerde, reklam filmlerinde durmaksızın dolaşmayı yeğlemektedir.

Yazarlarımız edebiyatın hayatla ilişkisini kopararak metafizik, fantastik bir dünyada birbirleriyle yarışmaktadır. Dini öğeler, Mevlâna, Mevlevilik, tasavvuf, özüne inilmeden cımbızla parçalar çekilerek günümüz romanına taşınmaktadır. Orhan Pamuk'un Kara Kitap ve benim Adım Kırmızı'da başlattığı bu geriye dönüş, günümüzde egemen siyasal anlayış nedeniyle çoksatar olabilmenin telaşındaki yazarlarla sürmektedir. Elif Şafak'tan İskender Pala'ya bu tür öğeleri kullanan yazarlar televizyon ekranlarından hiç inmezlerken, moda

Ahmet Ümit gibi polisiye türüyle ün kazanmış olanlar da katılmaktadır. Ahmet Ümit'in Doğan Kitap'tan yayınlanan "Bab-ı Esrar"ında "*Bilinmez acılar gizemli bir dehliz gibiydi*" (s.59), "*Zaman zaman olduğu gibi paranoyak bir histeriye mi kapılmıştım*" (s.83) gibi tümcelerle bir Yeşilçam melodramı havası içinde çalakalem ve tüm bilimsel kavramlar altüst edilerek Mevlâna'nın ve tasavvufun kendi gerçekliği adeta yağmalanmaya çalışılmaktadır. Yazınsallığından yaşam fıskıran Faruk Duman, 2010 Şubat'ında yayınlanan ve bu yapıtla Yunus Nadi Roman ödülü alacak olan İncir Tarihi'ne başlarken Keykavus'tan alınmış gibi yaptığı mistik bir girişle, algı dünyasını karıştırarak, sanki kervana bir yerden yetişme kaygısına düşmektedir. Anlatıcısı sıralıyor: "*Nedenler tersine döndü*" (s 13), "*Nedenlerin kaynağı karışık*" (...) "*bizim bilemediğimiz, göremediğimiz yerden gelir*" (s 14). "*Ne gerçek yaşamı, ne de gerçeğin işaretleri ile bezenmiş olağanüstü olaylar dünyasını deneylerle kanıtlayabiliriz*" (s 17)...

Ne tarım, ne sanayidir artık, eğitimde, edebiyatta özlenen, dile gelen... Kendi yaşamının edilgen bir izleyicisi olmuş kitleler; yaşamsal deneyimleme ile değil, televizyon ekranlarından öğreneceklerdir yapılması gerekeni; oradan seçeceklerdir okunacak kitapları, beğenilmesi gereken yazarları... Giderek azalan paylarla da birileri karınlarını doyuracak, sırtlarını giyindirecek, karşılığında da onlardan itaat isteyecektir.

Şimdi, "peki, bu durumda ne yapılmalı" gibi bir sorunun yanıtını bulmaya çalışmalıyız. Tam da bu noktada, evrensel ve insancıl estetikle bütünleşmeyi başaran, kendi kültür ve edebiyatımızın piyasa akıntısına karşı direnme gücünü çoğaltan bir estetik anlayışın önde tutulması, ekonomik ve politik geleceğimizin açıkça tartışılacağı ve seçimlerin buna göre yapılacağı bir tartışma ortamının sağlanması gerekiyor. Demokrasinin de, özgürlüğümüzün de önkoşulu budur.

Bu arada, yeryüzü coğrafyasını paylaştığımız diğer toplumlardan gelen sesleri de dikkatle dinlemeliyiz. Bu sesler arasında, Latin Amerika'dan bize ulaşanlar, bizim kendimize tutacağımız bir ayna olacak gibi görünüyor. Geçtiğimiz on yıl boyunca, Latin Amerika'daki yeni bir kitlesel mücadele dalgası, bu kıtanın devrimcileriyle emperyalist ülkeler arasında bir yüzleşmeyi sağlamıştır. Latin Amerika'nın yeni savaşçıları, Evo Morales başkanlığındaki Bolivya'daki gibi, yerli halklardır. Latin Amerikalı devrimciler, Avrupa merkezci kavramların yerine kendi yerel gerçekliklerini öne çıkarmak ve bu anlamda çağdaş devrimci düşünceye

önemli bir açılım getirmek çabasıdadır. "Avrupa-merkezcilik" in, toplumsal ilerleme için fiziksel üretimi arttırma ihtiyacı dolayısıyla, köylü ve yerli gerçekliklerini dışladığı, sanayileşmeye öncelik vererek doğal kaynakların yitimine de yol açtığı da söz konusu edilmektedir. Arjantinli teorisyen Néstor Kohan aynı gerçekliği İnka kan topluluğu üzerinden işaret etmektedir.

Dünyanın yaşadığı çevre yıkımı üzerine en cesur açıklamaların Küba, Bolivya ve Latin Amerika'daki diğer anti-emperyalist ülke hükümetlerinden geldiğini söyleyebiliriz. Bolivya devlet başkanı Evo Morales yerli halklarını "*tarih tarafından, doğayı ve yaşamı savunmak için verilen mücadelenin öncü kuvvetlerine dönüştürmeye davet edilmiş*" olarak tanımlamaktadır.

Perulu yerli lider Rosalía Paiva, "*Fetih-öncesi And toplumu*", diyor "*her biri bütünün bir parçasıydı ve hepsi toprağın. Toprak asla bize ait olamaz çünkü biz onun oğulları ve kızlarıyız ve biz toprağa aitiz*" [29].

Perulu Marksist ve yerli lideri Hugo Blanco tarafından anlatılan bir hikâyeyi aktarmakta da yarar görüyorum. Topluluğunun üyelerinden biri, Cuzco yakınındaki bir Quechua köyüne doğru, birkaç İsveçli turiste rehberlik ediyormuş. Yerli toplumun dayanışmacı ruhundan etkilenen bir turist, "bu komünizm gibi bir şey" demiş. Hayır diye yanıtlamış yerli rehber, "komünizm bunun gibi bir şey".

Anadolu ile Latin Amerika'yı yakınlaştıran diğer bir özellik de, Osmanlı tarihsel devrimciliği çağında, yani mukataa-kesim dönemine kadar geçerli olmuş Anadolu toprak sisteminde kan toplumu geleneklerine uygun olarak, toprakta özel mülkiyet hakkı vermeyen "dirlik düzeni"ne karşılık Meksika ve Latin Amerika'da İspanyol fethi öncesi egemen olan "Calpulli" arasındaki koşutluktur. Meksikalı kültürbilimci Octavio Paz'ın Gabino Fraga adlı araştırmacıdan aldığı şu küçük not, bu benzeşimi açıkça vurgulamaktadır. "*Her yerleşim yöreni mahallelere (ya da calpulli) bölünür, her birine belli büyüklükte toprak ayrılırdı; bu toprak tek tek bireylere değil, o mahallede oturan ailelere ya da oymağa toptan verilirdi. Kendi Calpulli'sinden ayrılıp giden ya da ailesine verilen toprağı ekip biçmeyen kişi ortak mülkiyet hakkını da yitirdi.*" (Gabino Fraga, Toprak Hakkında, Mexico, 1946, alıntılanan Octavio Paz, Yalnızlık Dolambacı, s 157)

02 Aralık 2011 günü haber ajansları, başını Venezuela Devlet Başkanı Hugo Chavez'in çektiği 33 Latin Amerika ve Karayipler ülkesinin ABD'nin bölgedeki üstünlüğünü dengeleyecek bir birlik oluşturmak için çalışmalarına başladığını duyuruyordu. Latin yerlisinin imececi geleneği, devletlerarası bir işbirliğine de yol açabilecek midir, bunu önümüzdeki günler gösterecek...

Anadolu'nun Horasan gelenekli göçerleri, Latin Amerika'nın İnka ya da Aztek uygarlığı kurucularından ya da "Çiçimeka" adı verilen göçebelerinden devrimci gelenek bakımından hiç de aşağı değildir. Gazeteci Fikret Otyam'ın 1963 yılında Cumhuriyet gazetesinde kendi elleriyle pırıl pırıl bir bölge okul yapmış Gemerek ilçesi Karaözü köylüleri ile ilgili yazdığı yazı üzerine Türk sosyalisti Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın söylediklerini anımsamakta yarar var: *"Karaözü'nde insan münasebetlerinin bütünü bir sosyal yapı ayırdı taşıyor. İnsanlar arasında anadan doğma kardeşlik ülküsü yaşıyor. Bu ülkü hiçbir okul veya eğitimin yalnız başına aşlayamayacağı tabiiikte ve güçtedir. Çünkü, tarihöncesi toplumlarda bilimin bulunduğu 'KANKARDEŞLİĞİ'nden ileri geliyor. O yüzden kişisel girişkenlik adı verilen davranış, Karaözü'nde birkaç açığözün tekelci imtiyaz vurgunu ile milyonlarca kişi zararına milyoner olması biçiminde soysuzlaştırılmamıştır; köy toplumunun 'elbirliği' ile kardeşçe kalkınması yolunu tutmuştur."* (Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Türkiye Köyü ve Sosyalizm, s 58).

Tüm bu seçenek ve düşünsel olanaklar içinde, Avrupa'nın çevreyi kirleten sanayi kuruluşlarının 2001 krizinde çoğalan bir ivmeyle Anadolu'ya taşındığı, coğrafyamızın yer altı ve yerüstü tüm kaynaklarının en uzak koyaklarda akan en şirin dereciklere kadar yağmalanmaya çalışıldığı bir dönemde yaşadığımızı da görerek, dikkatlerimizi kendi toprağımıza ve doğal zenginliklerimize çevirmek zorundayız.

1950'lerden başlayarak Türkiye içine yuvarlandığı büyük yanlıştan an geçirmeksizin geriye dönmeli, tarımda teknolojinin kullanımı, doğal kaynakların korunup geliştirilmesi ve üretici örgütlenmesi bakımından ileri atılımlar yapılmalıdır.

Üstyapıdaki seçkin bazı çatışmalarda güç ve zaman yitirmek yerine halkın içinde olmayı başarılmalıdır. Çarşafıyla, türbanıyla HESçi yağmacılara direnen Tortumlu kadınların mücadelesi asla unutulmamalıdır.

Tüm saydığımız tarihsel ve güncel gerçekliğin başka bir parçasına dikkat çekmek istiyorum. Türkiye'nin bugün artık bir köylü ülkesi olmadığını biliyoruz. Nüfusumuzun %70'ten fazlası

kentlere ve kent çevrelerinde kurulan, kültürel kırılmanın en çok görüldüğü, Şarkiyatçı politikalara da oy potansiyeli oluşturan kent çevrelerindeki semtlere taşındı. Bu noktada Köy Enstitüleri gerçeğinden hareketle yeni bir kültür politikası oluşturmak ve bu geniş yığılı halkçı bir kültürle kavramak zorundayız.

Ayrıca, yeniden doğaya ve kendi gerçekliğimize dönüşü amaçlayan yeni bir kültürel dönüşüm için siyasal iktidarın yapısına bakmaksızın geleceğe yönelik öncü çalışmalar başlatılmalı, emperyalist, gerici politikalara karşı olan yerel yönetimlerin, meslek odalarının, demokratik kitle örgütlerinin ve parasız eğitim istediği için aylarca zindanlarda tutulan devrimci gençliğimizin güçlerinin birleştirilmesi, oluşturulacak imececi kültür ve üretim işliklerinde adı belki de “kent enstitüleri” olması gereken bir yol tartışılabilir. Şimdiki gündem bu olmalı...

Boşluktan toprağa dönüşün yolu...

Kaynakça

Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Türkiye Köyü ve Sosyalizm, Derleniş Yayınları, Birinci Basım, Eylül 1980,
Metin Aydoğın, Türkiye Üzerine Notlar -1923-2005-, Umay Yayınları, Aralık 2005, 26. Baskı,
Jale Parla, Babalar ve Oğullar, Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri, İletişim Yayınları,
3. Baskı, 2002, İstanbul,
Mesleki ve Teknik Eğitimin Tarihçesi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2005
Mihail Bahtin, Rabelais ve Dünyası, Çev.: Çiçek Öztekin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2005,
Niyazi Berkes, Türkiye’de Çağdaşlaşma, YKY 10 Baskı, İstanbul Kasım 2006,
Octavio Paz, Yalnızlık Dolambacı, Çev. Bozkurt Güvenç, Can Yayınları, 1999,
Onur Bilge Kula, Avrupa Kimliği ve Türkiye, Büke Kitapları, 1. Baskı, Mart 2006,
Taha Parla, Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm, İletişim Yayınları, 5. Baskı,
2005, İstanbul

alperakcam@gmail.com